

використання картографічного зображення: візуальний аналіз і опис за картами, графічні побудови, картометричні, математичного моделювання та ін.

Аналіз статистичних матеріалів при вивченні адміністративно-територіального устрою має допоміжне значення. Використання цього методу дає можливість ширше висвітлити окремі питання (наприклад, дані про чисельність населення тих чи інших адміністративно-територіальних одиниць, його щільність і ін. допомагають при порівнянні цих одиниць, визначення якоїсь середньої величини і т. п.). Серед методів узагальнення статистичних даних, які можуть використовуватись при дослідженні адміністративно-територіального устрою, можна виділити наступні: 1) ґрунтування по відношенню до яких-небудь порогових значень; 2) використання типових числових значень для характеристики деяких «середніх» умов; 3) вимір відхилення нетипових числових значень з метою показу діапазону розподілу; 4) використання типових числових значень і відхилень для відображення загальної картини з допомогою однієї характеристики, яка вбирала б в себе як «середні» умови, так і розмір відхилення від них [4].

Цінну інформацію при дослідженні адміністративно-територіального устрою може дати використання математичних методів дослідження, зокрема теоретико-графове моделювання [3]. Теоретико-графові прийоми використовуються при дослідженні просторової організації економіко-географічних систем, зокрема мереж кордонів територіальних поділів, схем багатоступінчастої (ієрархічної) територіальної організації продуктивних сил і ін. За інформацією, закладеною в графах можна порівнювати фактичну мережу АТП з ідеальною гексагональною, визначати різні показники мережі (міри центральності, зв'язності, форми).

Традиційними методами теоретичних досліджень є логічні, серед яких вирізняють методи індукції, дедукції, абстрагування, ідеалізації та ін.

Важливим методом обробки інформації є порівняльно-географічний – зіставлення, порівнювання подібностей та відмінностей складу, структури, властивостей і станів аналогічних, розташованих поряд або віддалених у просторі і часі географічних об'єктів, на які впливають одні й ті ж фактори (діють з різною інтенсивністю) або різні фактори [3]. На основі цього методу можна порівнювати сучасний адміністративно-територіальний устрій України чи її частин з сусідніми державами, а завдяки історичному підходу можливе порівняння адміністративно-територіального устрою різних територій як в минулому, так і порівняння сучасного устрою з минулим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адміністративно-територіальний устрій України: Історія та сучасність. – К.: Секретаріат КМ України, 2002. – 270 с.
2. Адміністративно-територіальна реформа в Україні: політико-правові проблеми: Монографія / І. О. Кресіна, А. А. Коваленко, А. А. Вітман та ін. / За ред. І. О. Кресіної. – К.: Логос, 2009. – 480 с.
3. Дітчук І. На стику Галичини, Волині та Поділля (Історико-географічне дослідження формування адміністративної території Тернопільщини) // Історія української географії: Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. – Випуск 13. – С. 62-75.
4. Захарченко А. Проблеми законодавчого забезпечення адміністративно-територіальної реформи в Україні [Електронний ресурс]. – www.laboratory.kiev.ua
5. Олуйко В. М. Адміністративно-територіальний устрій Поділля. Історія і сучасність / В. М. Олуйко, П. Я. Слободнюк, М. І. Баюк, В. А. Смолій (ред.). – Хмельницький, 2005. – 400 с.

Сембрат Сергій

Науковий керівник – к.г.н. Гулик С.

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

За своєю суттю історико-географічне дослідження є передусім дослідженням писемних джерел як пам'яток культури, що відображали географічні реалії або стан географічної науки певного часу. В свою чергу, і писемні джерела минулих епох є одними із надзвичайно цінних пам'яток культури певних народів чи місцевостей поряд із такими пам'ятками як речові, лінгвістичні, фольклорні, іконічні тощо. Зрозуміло, що чим ближче до нашого часу, тим більше зростає роль саме писемних, а не інших джерел.

При вивченні писемних джерел особливу увагу слід передусім звернути на їх класифікацію, поділ на окремі види. Професор С. А. Макаруч виділяє такі види писемних джерел: літописи, законодавчі акти, ділова документація, приватні акти, статистичні джерела, періодична преса, документи особистого походження (мемуари, спогади, щоденники, листи, автобіографії), літературні пам'ятки, публіцистика і політичні твори, наукові праці з певних історичних періодів тощо [2].

Автор ще виділяє джерела, яким властиві ознаки кількох названих видів. До них він відносить економіко-статистичні, економіко-географічні чи військово-топографічні описи, що є одночасно і видами статистичних джерел, і науковими працями або й джерелами особистого походження [2, с. 11].

Ця класифікація в основному відображає сукупність джерел, в яких відтворюються проблеми історії певного народу, держави, окремої суспільної сфери. Вони більше стосуються історичної географії, ніж історії географії. Так, наприклад, законодавчі акти є цікавим джерелом для історичної та історико-географічної реконструкції суспільних відносин того періоду, якого вони стосуються. У кращому разі в них може бути певна інформація про особливості географічного мислення автора (авторів), які склали ці акти. Отже, не всі писемні джерела, які мають навіть географічну номенклатуру, слід зараховувати до джерел, що використовуються в географо-історичних дослідженнях.

Головними джерелами у історико-географічних дослідженнях адміністративного району є переважно писемні носії інформації, які фіксують географічні особливості території у певний час або характеризують теоретичні, методологічні чи метатеоретичні, фундаментальні чи прикладні аспекти розвитку географії у певну епоху. Коли такі джерела (книги, статті, рукописи, державні акти, карти і т. д.) поставити у часові ряди, проаналізувати тенденції та етапи розвитку наукової інформації, зосередженої в них, то в результаті отримаємо характеристику історико-географічного процесу та структури регіону [1].

Найбільшою групою фахових джерел є твори вчених, присвячені описово-географічним характеристикам, починаючи від описів світу в цілому (світове господарство) і закінчуючи описами окремих економічних центрів чи населених пунктів. Серединними ланками тут є описи окремих держав (країнознавство) і регіонів різних таксономічних рівнів (зон, районів, субрайонів тощо). Фахові характеристики відрізняються від нефахових (навіть зроблених фахівцями негеографами) логічною послідовністю (наприклад, на початку економіко-географічної характеристики розглядаються фактори розміщення виробництва, а вже потім - саме це розміщення, нарешті, форми геопросторової організації виробництва певного регіону чи країни), використанням науково-географічної термінології, акцентуванням уваги на просторові зв'язки тощо.

Для галицької географії міжвоєнного періоду серед трьох аспектів описового землезнання найкраще представлене джерелами країнознавство, менше - регіоналістика і найменше - світознавство. Серед країнознавчих праць передусім виділяються монографії і підручники, присвячені Україні. Це, зокрема, праці В. Гериновича "Економічна географія України" (1920 р.), С. Рудницького "Основи землезнання України. Антропогеографія" (1926 р.), В. Садовського "Нариси економіки українських земель" (1935 р.), В. Кубійовича із співавторами "Географія українських і сумежних земель" (1938 р.) [5].

Ще одна група фахових джерел - це картографічні твори: різного виду карти й атласи чи серії карт. В історії географії складання карти було переважно метою географічних досліджень. Сама карта служила засобом орієнтації на земній поверхні і носієм необхідної геопросторової інформації. Це вже у наш час вона стала важливим методом географічних досліджень, як носій і зберігач просторової інформації, яку можна зчитувати і трансформувати з метою одержання нової геопросторової інформації.

В історії української географії загальновідомими є карти України, виконані у XVII ст. французом Гійомом Левассером Бопланом. Важливим джерелом геопросторової інформації на макрорівні є кадастрові карти Йосифінської (кінець XVIII ст.) і Францісканської (перша половина XIX ст.) метрик. Першою картою національної географії України була створена у 1896 р. доктором Григорієм Величком "Народописна карта українсько-руського народу". А наукові основи національної картографії заклав акад. С. Рудницький. У 1919 р. у Відні вийшла

його фундаментальна "Фізична карта України" масштабу 1:1000000 з декількома картами-врізками, в т. ч. етнічною картою[1].

Серед найфундаментальніших картографічних джерел української географії міжвоєнного періоду був "Атлас України і сумежних країв", який вийшов у Львові в 1937 р. за редакцією професора В. Кубійовича. Це - фундаментальна комплексна картографічна праця галицьких географів і вчених з інших наукових сфер, яка підвела ризику під періодом становлення української наукової картографії. Дві третини карт створені В. Кубійовичем. Більшість карт були антропогеографічними. В основному їх сюжети стосувалися географії населення, особливо розселення українців, розміщення головного у 30-х роках сектора економіки - сільського господарства. Серед авторів окремих антропогеографічних карт Атласа слід назвати самого В. Кубійовича, В. Садовського, М. Кулицького, І. Крип'якевича, Р. Зубика та ін. Певний внесок у створення картографічних джерел зробила доктор географії Олена Степанів.

Неоціненне значення як джерел до історико-географічних досліджень має епістолярна спадщина вчених-географів. Як правило, вона розкидана по світу між адресатами чи їх родичами, а тому є вона дуже спорадична. Проте якась частина її зберігається в архівах. Так, наприклад, листи В. Кубійовича знаходяться у Державному архіві Канади в м. Оттаві, частково в архіві НТШ у Сарселі (біля Парижа). Його листи 30-х років до НТШ у Львові зберігаються в Державному Історичному архіві у Львові (тут є важлива інформація про підготовку "Атласа України", виставки карт атласу), в архіві Д. Донцова у Варшаві, архіві А. Шептицького, у Науковій бібліотеці ім. В. Стефаніка НАН України у Львові. Листи С. Рудницького, які частково розкривають процеси створення Інституту географії і картографії у Харкові, а також творчу лабораторію вченого, опубліковані д-ром М. Мушинкою у книзі "Листи Степана Рудницького до сестри Софії та Станіслава Дністрянських (1926-1932 рр.). - Едмонтон: Вид-во КІУС, 1991.

Дуже часто архіви містять незавершені праці вчених або рукописи праць, що були видані чи з певних причин не побачили світу. Зокрема, у тому ж Львівському Історичному архіві знаходиться майже весь рукопис з редакторською правкою другого тому "Географії українських і сумежних земель" В. Кубійовича, що не був опублікований внаслідок окупації Західної України більшовиками у 1939 р. [3].

Отже, не так самі писемні джерела відносяться до вивчення їх історією географії чи історичною географією, як окремі аспекти їх змісту і структури. Справа ще й у тому, що коли певне писемне джерело появляється, то воно не характеризує собою ні історії науки, ні історичної географії. Воно є елементом наукової актуальності. Фактом історії воно стає значно пізніше, після проходження певного часу. Тоді воно само стає історичним фактом, історичним джерелом. А у його змісті і структурі відображені моменти історії розвитку науки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жупанський Я. І. Історія географії України. - Львів: Світ. - 1997. - 267 с.
2. Макарчук С. Писемні джерела з історії України. - Львів: Світ. - 1999. - 351 с.
3. Онопрієнко В. І. Історія української науки XIX-XX століть. - К.: Либідь. - 1998. - 304 с.
4. Шаблій О. І. Степан Рудницький - фундатор української географії. - Львів- Мюнхен. - 1993. - 223 с.
5. Шаблій О. І. Історичні виміри української географії. - // Історія української географії. - Тернопіль. - 2000. - Випуск 1. - С. 7-15